



AKADÉMIAI KIADÓ

Archaeologiai Értesítő

146 (2021), 279–281

DOI:

10.1556/0208.2021.00023

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

Könyvismertetés



# Julia Giblin: Isotope Analysis on the Great Hungarian Plain. An Exploration of Mobility and Subsistence Strategies from the Neolithic to the Copper Age

Szilágyi Márton\*

**Julia Giblin:** *Isotope Analysis on the Great Hungarian Plain. An Exploration of Mobility and Subsistence Strategies from the Neolithic to the Copper Age.* Archeolingua Series Maior Volume 40. (Eds: Erzsébet Jerem and Wolfgang Meid), Prehistoric Research in the Körös Region Volume 4. (Ser. eds: Attila Gyucha and William A. Parkinson) Budapest 2020, 206 oldal, 83 ábra, 18 táblázat és 4 melléklet.

Az Archeolingua kiadó külön a Körös-vidék őskori kutatásának szentelt monográfia-sorozatának (*Prehistoric Research in the Körös Region*, sorozatszerkesztők: Gyucha Attila és William A. Parkinson) következő részeként jelent meg Julia Giblin: *Isotope Analysis on the Great Hungarian Plain* című tanulmánykötete. A sorozat végtére a 2000 óta futó magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Projekt (*Körös Regional Archaeological Project – KRAP*) gyümölcse, hiszen a megjelent és készülő monográfiák a projekt keretein belül született doktori disszertációk alapján íródtak. Ugyan a magyar régészeti köztudatba a projekt leginkább a rézkorral kapcsolatos eredmények kapcsán került be, a sorozatban eddig megjelent kötetek<sup>1</sup> jól rávilágítanak arra, hogy mennyire sokoldalú interdiszciplináris tudományos kutatás folyik a Körös-vidék őskorának jobb megértéséért. Kétségtelen azonban, hogy a projekt egyik fő célja a Körös-vidék neolitikus és rézkori településtörténetének kutatása, a késő neolitikum és a kora rézkor átmenetének modellezése, és e korszak változásainak társadalomrégészeti szempontú elemzése volt. Ehhez a célkitűzéshez illeszkedik Julia Giblin most bemutatandó, kilenc fejezetből álló munkája.

A késő neolitikum és a kora rézkor átmeneti periódusa a magyarországi őskor kutatásának egyik felkapott témája volt az elmúlt évtizedekben, hiszen az Alföldön bekövetkező látványos változások (a tell-települések felhagyása, a formális temetők létrejötte, a súlyos réztárgyak és aranycsüngők megjelenése stb.) valóban izgalmas kérdéseket, problémákat vetnek fel. Ennek egyenes következménye lett az a számos, a változásokat magyarázó modell, mely napvilágot látott az elmúlt majd fél évszázadban. Julia Giblin tanulmányának kiindulópontja az átmenet kérdésköre, problémafelvetései és kutatása a késő neolitikum, a kora és a középső rézkor változásainak jobb megértését célozzák.

Az első, bevezető fejezetet olvasva megismerhetjük a kutatás alapkérdéseit, a kutatás módszertanát és a könyv szerkezetét. A munka két kiinduló hipotézise is itt kerül megfogalmazásra, ezek a következők:

1. a kora rézkori népesség mobilabb volt, mint késő neolitikus elődeik;
2. a kérődzőkből származó fehérje aránya a korábbiakhoz képest megnő a kora rézkori étrendben.

A második fejezet hivatott a kutatás bővebb régészeti hátterét bemutatni, így itt szerepel az Alföld őskorának vázlata a neolitikumtól kezdve a bronzkor végéig. Rögtön a fejezet elején részletesen esik szó az utóbbi nagyjából két évtized egyik központi témájáról, Európa, illetve ezen belül az Alföld neolitizációjának különböző modelljeiről. Ezt követi az alföldi őskor kultúrtörténeti szempontú bemutatása, mely a hagyományos, korszakonkénti hármas felosztást követi és főleg társadalmi folyamatokra és a létfenntartó stratégiák változásaira összpontosít. Bár első olvasatra ez kissé tág keretnek tűnik, a bő összefoglaló oka a szerző arra való törekvése, hogy a Körös-vidék késő neolitikus és kora–középső rézkori időszakát európai kontextusba illessze. A kutatástörténeti rész végén Giblin felhívja a figyelmet arra, hogy a részletes

\* Levelező szerző:

E-mail: [marton.szilagyi@btk.elte.hu](mailto:marton.szilagyi@btk.elte.hu)

AKJournals

<sup>1</sup>Ezek időrendben: DUFFY 2014, GYUCHA 2015, SALISBURY 2016, a jelen bemutatóban tárgyalt kötet, illetve RIEBE 2021.

kultúrtörténeti kép mellett hiányoznak azok a szerves (növényi, állati, emberi) maradványokon alapuló természettudományos elemzések, melyek segítségével a létfenntartás vagy a mobilitás kérdése objektív módon vizsgálható lenne.

A harmadik fejezet a tanulmányban vizsgált szűkebb terület és időszak három szempont szerinti bemutatásáról szól. Az első ezek közül a Körös-vidék környezeti háttere, melyben a szerző gondos alapossgal gyűjtötte össze az elérhető környezetrekonstrukciós adatokat. A második részben az alföldi neolitikum és rézkor kutatástörténetéhez térünk vissza, ám nem megismételve az egy fejezettel korábbiakat, az író itt főként a KRAP eredményeinek összefoglalására törekszik. A fejezet befejező szekciójában az Alföldön eddig lezajlott izotópos kutatások bemutatása kap helyet. Az első stronciumizotópos elemzések Giblin nevéhez és a KRAP-hoz fűződnek, míg étrendi változásokat vizsgáló szén- és nitrogénizotópos vizsgálatok már más projektek kapcsán rendelkezésre álltak. A könyv bevezetésében röviden megemlített két nullhipotézist itt bővebben kifejti a szerző. Az első, mobilitással kapcsolatos hipotézis tesztelésére összesen 125 stronciumizotóp mintát (emberi csontokból), míg a második, étrendi kérdésre vonatkozó hipotézisére 148 szén- és nitrogénizotóp mintát (97 ember- és 51 állatcsontból) sorol fel az író. Ez a mennyiség mindenképpen figyelemre méltó, főként ahhoz képest, hogy a KRAP keretein kívül stronciumizotópos vizsgálat 2010-ig nem történt alföldi régészeti anyag kapcsán.

A negyedik fejezetben a késő neolitikum – kora rézkor átmenet leíró különböző modellekről ad összefoglalást a szerző. Itt nem a megszokott időrendi felosztást követi, hanem a változások modellekben szereplő kiváltó okai mentén csoportosít. Így kerülnek felsorolásra a migrációt, a klímaváltozást vagy a külső és/vagy belső konfliktusokat preferáló modellek, melyek az adott időszak kutatásában eddig napvilágot láttak. A szerző nem véletlenül a konfliktushelyzetek modelljeinek bemutatására helyez nagyobb hangsúlyt, hiszen a váltásért a tell-alapú településrendszerben kialakult belső társadalmi feszültségeket felelőssé tévő modellek születése a KRAP-hoz köthető.

Az ötödik fejezetben a kutatás természettudományos hátteréről, a stabil- és a radiogén izotópok régészeti kutatásban betöltött szerepéről esik szó. A régészetet művelők – akik Európa ezen részén leginkább a bölcsészek vagy esetleg a társadalomtudósok közé tartoznak – számára a természettudósokkal, a természettudománnyal való párbeszéd nem feltétlenül könnyű, hiszen nehéz követni az újabb és újabb természettudományos módszerek megjelenését és azokat mélységeiben megérteni. Julia Giblin ezt a feladatot tökéletesen megoldotta, hiszen ebben a fejezetben közérthetően és röviden összefoglalta a stroncium-, szén- és nitrogénizotópos vizsgálatok hátterét és régészeti alkalmazásának lehetőségeit.

A hatodik fejezet tartalmazza a tanulmány régészeti hátterét és a mintavételi stratégiát. Itt kerülnek felsorolásra azok a lelőhelyek, melyekből mintavétel történt. A mintavétel alapvetően három kisebb régióra összpontosított, az Alföld északi részén elhelyezkedő Polgár-szigetre és környékére, a Közép-Tisza vidékre (Abony és Kisköre), illetve a Körös-vidékre (a KRAP kutatási területére). A lelőhely-ismertetések

alaposan bemutatják azok régészeti hátterét, ismeretanyagát, így teremtve jó alapot a minták, illetve az azokból nyert eredmények későbbi értelmezéséhez, mely a következő fejezetek témája.

A hetedik fejezet elején a szerző kitér a minták szennyeződésével kapcsolatos problémákra, és részletesen közlésezi a nyers eredményeket, ezzel teremtve kiváló alapot azok további felhasználásához. A stronciumizotópok értékelésénél elsőként a mintákból és egyéb adatokból a helyi talajban jelen lévő stronciumizotóp-arányt becsüli meg Julia Giblin, ez is alapvető fontosságú bármilyen jövőbeli vizsgálathoz. Ezt alapos, több szempont alapján történő elemzés követi, így korszakok, nem, sírmellékletek és lelőhelyek szerint olvashatjuk a stronciumizotóp-értékek variabilitására vonatkozó elemzéseket, sőt, Tiszapolgár-Basatanya mint az egyik legtöbbet elemzett őskori temető is külön fejezetrészt kap. E részlemzések célja végső soron az első számú nullhipotézis tesztelése, de külön-külön is érdekes eredményekkel szolgálnak. Minden egyes részfejezetben az adatokat Levene-próba alá veti a szerző, mely a szórás-homogenitás megállapítására használatos. Ennek eredménye alapján az adott nullhipotézist elvetendőnek vagy nem elvetendőnek lehet ítélni. Jelen recenzió nem hivatott minden egyes részeredményt ismertetni, egyet azonban fontos kiemelni. Julia Giblin is felhívja a figyelmet arra, hogy bár a késő neolitikus és kora rézkori minták stronciumizotópos értékei között is némi különbség mutatkozik – főleg a kiugró értékek arányában –, a középső rézkori adatok értéktartománya statisztikailag kimutathatóan is máshová esik. Ezt az eredményt a bodrogkeresztúri kultúra idején történt megnövekedett mobilitásként interpretálja.

A nyolcadik fejezetben a nitrogén- és szénizotópos elemzések eredményeit olvashatjuk. A fejezet felépítése az előzőhöz hasonlatos, a minták kontaminációjával kapcsolatos problémák után az adathalmaz részletes közlése következik. A normalitásvizsgálat eredményének megfelelően a további elemzésekre nem-parametrikus tesztekkel (főleg a Man-Whitney-próba használatával) kerül sor. Az eredmények elemzése is az fentiekben bemutatott logika mentén történik, részfejezetenként külön szempontok szerint. A stabilizotópos elemzések eredményeként Julia Giblin arra a következtetésre jut, hogy a neolitikus és rézkori érend nem változott olyan mértékben, hogy a kettes számú nullhipotézist igazolni lehessen, sőt, a két időszakban tapasztalható mintázat egyenesen elkülöníthetetlen.

A rövid kilencedik fejezet zárja le a kötetet, melyben a tanulmány végkövetkeztetései olvashatóak. Ebben a szerző röviden visszatér a két alapkérdéshez, és meg is válaszolja azokat. Eredményei alapján a késő neolitikum és a középső rézkor között a mobilitás fokozatos növekedésével számolhatunk, mely azonban továbbra is az Alföld és közvetlen környezetének földrajzi keretei között történt. Ezzel szemben az érend változatlan maradt, így nem feltételezhetjük a létfenntartási stratégiák gyökeres átalakulását.

Julia Giblin tanulmánya meghatározó jelentőségű az alföldi neolitikum és rézkor kutatásában, hiszen olyan mennyiségű és minőségű adatot ad közre, mely még sokáig megkerülhetetlen lesz. Azonban itt vagyunk kénytelenek egy



olyan problematikus pontra is felhívni a figyelmet, mellyel e könyv olvasóinak és használóinak számolnia kell. A mű előszavának lelegején említi meg a szerző, hogy a mű a 2011-ben elkészített és megvédett doktori disszertációja alapján készült, melyen mindössze kisebb változtatásokat eszközölt, így az azóta eltelt évtized kutatási eredményei és irodalma nem szerepel benne.

A mai modern régészetben tíz év alatt új módszerek, új megközelítések hatására bizonyos korszakokról az évtizedek során kialakult kép gyökeresen megváltozhat. Elég itt csak az archaeogenetikai, vagy éppen az izotópos kutatások hatását megemlíteni, melyek európai szinten is átfomlalták a történelem bizonyos szakaszainak kutatását. Az alföldi rézkor is e periódusok közé sorolható, hiszen az elmúlt évtized olyan kutatási eredményeket hozott, melyek teljesen átalakították azt az alapállapotot, melyben jelen könyv íródott. Jelenleg úgy tűnik, hogy tarthatatlan a korábban vázolt kronológiai rendszer, mely a tiszapolgári kultúrát a 4500–4000 calBC, és a bodrogkeresztúri kultúrát a 4000–3600 calBC időszakra teszi.<sup>2</sup> A legújabb abszolút kronológiai adatok alapján valószínűsíthető, hogy a bodrogkeresztúri jellegű leletanyag 4400–4300 calBC között jelent meg, és az ötödik évezred végén a tiszapolgári stílusú leletanyaggal hosszú ideig párhuzamosan volt jelen az Alföldön.<sup>3</sup> A különböző kerámiastílusok (és az ezek által definiált régészeti kultúrák) egyidejű jelenléte, illetve a kulturális változások komplexitása nem példa nélküli ebben az időszakban a Kárpát-medencében és közvetlen szomszédságában.<sup>4</sup> E jelenség értelmezése és interpretálása, illetve az ebből kiindult vita nagyon messzire vezet, bizonyosan e könyvbemutató keretein kívülre. Arra azonban mindenképpen érdemes felhívni a figyelmet, hogy a Julia Giblin által vázolt következtetéseket és a konklúzióban tett megállapítások egy részét ezek az új eredmények más megvilágításba helyezik. Így tehát a tiszapolgári és bodrogkeresztúri stílusú leletanyagokhoz kötött minták által bizonyított eltérő mértékű mobilitásnak nem kronológiai, hanem más, esetleg társadalmi és kulturális okai lehetnek. Az új rézkori kronológia szerint tehát a mobilitás nem 4500–4000 calBC és 4000–3600 calBC közötti időszakok között különbözik, hanem az ötödik évezred utolsó harmadában egy perióduson belül mutat lelőhelyenként eltérő mintázatokat.

Ettől függetlenül jelen könyv kiváló minőségű és jelentős mennyiségű adattal és információval járul hozzá az alföldi késő neolitikum és kora rézkor ismeretanyagához, mely jelenleg is a magyar ősrégészet egyik legdinamikusabban kutató korszaka. Példája többek között arra is hivatott a régész-

társadalom figyelmét felhívni, hogy a 21. századi tudomány felgyorsult világában néhány év alatt is gyökeres változások következhetnek be egy-egy korszak vagy probléma megítélését illetően.

## IRODALOM

- DUFFY, PAUL R.  
2014 Complexity and Autonomy in Bronze Age Europe. Assessing Cultural Developments in Eastern Hungary. *Archeolingua Series Maior Volume 31 – Prehistoric Research in the Körös Region Volume 4*. Budapest.
- GYUCHA, ATTILA  
2015 Prehistoric Village Social Dynamics. The Early Copper Age in the Körös Region. *Archeolingua Series Maior Volume 34 – Prehistoric Research in the Körös Region Volume 2*. Budapest
- KRAMBERGER, BINE  
2014 The Neolithic-Eneolithic sequence and pottery assemblages in the fifth millennium BC in north-eastern Slovenia. *Documenta Praehistorica* 41, 237–282. DOI: <https://doi.org/10.4312/dp.41.13>
- RACZKY, PÁL – SIKLÓSI, ZSUZSANNA  
2013 Reconsideration of the Copper Age chronology of the eastern Carpathian Basin: A Bayesian approach. *Antiquity* 87:336, 555–573. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00049127>
- RIEBE, DANIELLE J.  
2021 Redefining Archaeological Cultures. Boundaries and Interactions in the Late Neolithic on the Great Hungarian Plain. *Archeolingua Series Maior Volume 42 – Prehistoric Research in the Körös Region Volume 5*. Budapest
- SALISBURY, RODERICK  
2016 Soils in Archaeology. Settlement and Social Organization in the Neolithic of the Great Hungarian Plain. *Archeolingua Series Maior Volume 37 – Prehistoric Research in the Körös Region Volume 3*. Budapest
- SIKLÓSI, ZSUZSANNA – SZILÁGYI, MÁRTON  
2016 Módszertani, interpretációs kérdések az alföldi rézkor radiokarbon keltezésé kapcsán (Questions on methodology and interpretation concerning the radiocarbon dating of the Copper Age on the Great Hungarian Plain). *Tisicium – A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyve* 25, 65–72.
- 2021 Culture, period or style? Re-consideration of Early and Middle Copper Age chronology of the Great Hungarian Plain. *Radiocarbon* 63:2, 585–646. DOI: <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.115>
- SRAKA, MARKO  
2012 <sup>14</sup>C calendar chronologies and cultural sequences in 5<sup>th</sup> millennium BC in Slovenia and neighbouring regions. *Documenta Praehistorica* 39, 349–376. DOI: <https://doi.org/10.4312/dp.39.26>

<sup>2</sup>RACZKY–SIKLÓSI 2013.

<sup>3</sup>SIKLÓSI–SZILÁGYI 2016; SIKLÓSI–SZILÁGYI 2021.

<sup>4</sup>Például SRAKA 2012 és KRAMBERGER 2014.

